

Het Nationaal Theater: Drugs is HOT
20 januari 2020

De radicale middelmatigheid van het gebruik

www.henkoosterling.com

Buiten is het guur. De oude Grieken zouden zeggen dat Boreas rondwaart. (Baudet: Boreaal – de gure noorderwind) Boreas is de Griekse god van de noordenwind, de zoon van Eos/Aurore - de godin van de dageraad - en van Astraeus. Hoewel Boreas uit het noorden komt, werd hij toch in Athene geëerd. In 480 v.Chr. had hij namelijk bij Pilion de vloot van de Perzen die onder leiding van Xerxes Athene belegerde, uit de koers gedrukt en vernield. De Atheners hadden dus een tweeslachtige relatie met Boreas. Daarnaast was hij in het dagelijkse hemelse leven nogal overspelig. Zijn ware liefde was echter Oreithyia, de dochter van de Atheense koning Erechtheus. Ondanks herhaalde verzoeken weigerde de koning om zijn dochter aan Boreas uit te huwelijken. Boreas besloot haar daarom te ontvoeren om haar vervolgens te dwingen met hem te trouwen. Deze ontvoering vond plaats terwijl Oreithyia met haar vriendinnen aan de beek de Ilissos bij Athene aan het spelen was. Boreas hulde haar in een wolk en voerde haar mee naar de grot waar hij woonde. Daar verwekte hij het ene hemelse kind na het andere en leefden zij nog lang en gelukkig.

Waarom dit verhaal? Een van Oreithyia's metgezellen bij de beek was een waternimf. Met het oog op de extatische ervaring die door roesmiddelen wordt gefaciliteerd, is de nimf cruciaal in dit verhaal. Haar naam is Pharmakeia, het kernwoord in 'farmacologie' en 'farmaceutica'. Met haar betoverende krachten plaatste zij zich *tussen* de mensen en de goden, *tussen* hemel en aarde. Zij is een soort bemiddelaar, een medium dat het contact met een andere werkelijkheid legt zonder dat wij, mensen, eraan onderdoor gaan. Haar naam betekent naast het bereiden van een geneesmiddel ook 'betoveren' en 'vergiftigen'. Zij beheerde een bron waaruit vergiftigde dampen opstegen die mensen in vervoering brachten, maar ook aan gevaren blootstelden. De extase is niet zonder risico. Deze is ons gegeven – we kunnen haar gebruiken – maar we zijn er ook van vergeven – ze verteert ons. Je kunt erdoor beroerd worden, maar er ook beroerd van worden. In de extase gaan bezit en bezeten over in elkaar. Je wilt Pharmakeia wel en je wilt haar niet. Daarom wordt zij als een remedie, maar ook als een vergift gezien. Als een 'gift' dus in de dubbele betekenis van het woord: gave en vergif. Het verbroken contact of contract met een hogere macht wordt in de extase heel even hersteld. We zijn even van de wereld en in de goden: *en theos*, de Griekse grondbetekenis van *enthousiast*.

Waar blijft onze Oreithyia toch, zal haar familie hebben gedacht? Volgens de Griekse filosoof Plato is Oreithyia gewoon bij een wild balspel door een plotse rukwind van de kliffen afgeflikkerd. Daarbij had Plato echter een heel specifiek ritueel voor ogen. In zijn tijd – drie eeuwen voor de christelijke jaartelling – was het namelijk gebruikelijk om speciaal geselecteerde personen – meestal slaven, criminelen, gebochelden of anderszins afwijkende wezens – bij een rampspoed die over de stad kwam – de pest, een vijand, revoltes - als een zondebok uit de gemeenschap te stoten. Ze werden eerst een tijdlang uitstekend verzorgd om uiteindelijk als zoenoffer verbrand of van de kliffen in zee gegooid te worden. Wat in een gemeenschap voor de leden onderling ten strengste verboden is – doden – is als offer

noodzakelijk om het heil van de gemeenschap zeker te stellen. Zo'n zondebok had een speciale naam: Pharmakon.

De rituele of ceremoniële omgang met de extase om in contact te komen met een andere wereld loopt als een rode draad door de geschiedenis van de mensheid. Zo worden stamleden pas een volwaardig lid van de stam als ze een strikt gereguleerde initiatie ondergaan. Voor de antropoloog en godsdienstwetenschapper Mircea Eliade betekent initiatie zoveel als "een samenstel van rituelen en mondelinge lessen, die de radicale verandering nastreven van de religieuze en sociale status van de persoon die wordt ingewijd"(10). Drugs hebben daarin altijd een afgebakende rol gespeeld. In de loop van de menselijke geschiedenis heeft iedere cultuur collectieve rituelen ontwikkeld om met deze extase om te gaan. Hoe rationeel en beschaafd een cultuur zich ook waant, onder het laklaagje beschaving sluimeren altijd transgressieve krachten die beteugeld moeten worden. Rond de extase zijn daartoe altijd verhalen gewoven. Ton Lemaire wijst op de noodzaak van een beeldenrijke mythe om de extase te richten en sociaal werkbaar te maken. Ook Lévi-Strauss verbindt zo'n omvattend verhaal aan het gebruik van drugs. De door drugs opgeroepen ontregeling van het lichaam en het grensoverschrijdende gedrag dat daaruit voortvloeit wordt door de rituele afbakening in tijd en ruimte gereguleerd en door een collectief vertoog van betekenis voorzien. Alleen door een door de deelnemers gedeelde visie kunnen de opgeroepen visioenen en hallucinaties en het geweld dat daarbij vrijkomt letterlijk binnen de perken worden gehouden.

Daarvoor hadden de Grieken hun mysteriëndiensten. De Bacchanten of Menaden – vrouwelijke volgelingen van Bacchus of Dionysos - zwierven euforisch en extatisch door de bossen en verscheurden in opperste extase een bok. Zij waren 'enthousiast', in god. Ook de Romeinen hadden dergelijke esoterische rituelen. Maar voor het volk waren er brood en spelen, met gladiatoren als dubbelzinnige zondebokken. De duim van de keizer besliste over leven en dood. Jodendom, christendom en islam bepleiten weliswaar een ingetogen en devoot leven, maar ook zij danken hun bestaan aan offers: de oproep om Isaak te offeren, de kruisdood van Christus en de offerdood van de christelijke martelaren klinken door in het extremistisch fundamentalisme waarin fanatieke gelovigen zichzelf en anderen opblazen. Wat voor de één een misdaad is, is voor de andere een weldaad. De brisante kern van kleine en grote godsdiensten is een offer dat periodiek wordt geënceneerd om de gemeenschap levend te houden. Zo wordt in de eucharistieviering van het christendom – als je tenminste in transsubstantiatie gelooft – het lichaam en het bloed van de gekruisigde geconsumeerd.

Ook in het dagelijkse leven zijn zulke rituelen ingebouwd. Tijdens het carnaval mag je een aantal dagen helemaal uit je dak gaan om daarna weer over te gaan tot de orde van de dag. Drank, drugs, seksueel grensoverschrijdend gedrag, geënceneerd geweld, het zijn de ingrediënten van in tijd en ruimte strak georkestreerde verspillingsrituelen. De Franse denker Georges Bataille laat in zijn werk zien hoe onze moderne cultuur allerlei pseudo-rituelen in stand houdt die de spanning van de verspilling en het zelfverlies voor individuen mogelijk maken: sportmanifestaties, casino's, festivals, bordelen en avant-garde kunstpraktijken. Daar zijn nu de coffeeshops en het dark web bijgekomen. In deze extatische enclaves bewegen de gebruikers zich op de maat van hun middelen. Het middel neemt hen de maat. Hun bestaan is geworteld in middelen. Radix is het latijn voor wortel. Daar komt

ons woord radijs vandaan. Het klinkt wat paradoxaal, maar de extatische mens is 'radicaal middel-matig'.

Oreithyia wordt tijdens het spel door een wolk omhuld en weggevoerd. Als we deze mythische situatie verplaatsen naar cafés met hun exclusieve rookruimtes kunt u zich daar wel iets bij voorstellen. De aan tabak verslaafde medemens komen we echter steeds meer buiten vóór het café tegen. Na het rookverbod verzamelden deze zich buiten voor de deur. Het zijn de nieuwe out-siders, buiten-staanders, of zoals het in het Grieks heet: de ek (buiten) stasen (staan), de extatici. Ook voor roken geldt dat het zowel een lustvolle als belastende activiteit is. Eigenlijk is die tweeslachtigheid kenmerkend voor iedere medium of middel dat we gebruiken om ons zo vrij als een vogel te voelen. Dat kunnen naast drugs ook drank, seks en rock 'n roll zijn, maar evenzogoed auto's of smartphones. Marshall McLuhan schreef het al in 1964: the medium is the message. Het middel heeft geen boodschap aan wat anders dan zichzelf. Als er al een andere reden was om iets te gebruiken – nieuwsgierigheid, groepsdruk, spirituele nood - op een gegeven moment is het middel in charge. Dat geeft te denken. Want wat bij drugs expliciet gebeurt – en wat we doorgaans om vele redenen verwerpen (moreel, medisch, juridisch) - blijkt, zo zou ik willen beweren, de grondslag van ons huidige consumptieve bestaan.

Friedrich Nietzsche was in *De Vrolijke wetenschap* al een stapje verder gegaan. Hij vat ook de 'rituele' consumptie van hogere cultuur op als een extatisch ritueel: "Theater en muziek als het hasjiesj roken en betelkauwen der Europeanen! O, wie vertelt ons de volledige geschiedenis van de narcotica! - Het is bijna dezelfde als de geschiedenis van de 'beschaving', van de zogenaamde hogere beschaving"(VW 99). Voor de filosoof met de hamer kan onze beschavingsgeschiedenis ook gelezen worden als een systematische omgang met extase, roes en narcotica. Als we inmiddels ons beschavingspeil afmeten aan ons technologisch comfort dat ons veel schenkt maar ons ondertussen ook behoorlijk schaadt, dan biedt een analyse van ons drugsgebruik ook inzichten in onze ecologisch benarde tijden.

De inbedding van de extase verandert in de moderne tijd, dat wil zeggen vanaf het eind van de 18^e eeuw. Alle collectieve rituelen met de bijbehorende verhalen worden systematisch ontbonden. In de 18e eeuw rollen de koppen van de koningen en keizers, in de loop van de 19e eeuw wordt God doodverklaard. Het gedisciplineerde individu komt centraal te staan. Het ego disciplineert zichzelf. Het moderne individu maakt zich vrij van uiterlijke dwang. Wij, moderne individuen, doen afstand van onze godsdienstige rituelen. "De initiatiethema's", stelt Eliade, "zijn vooral levend in het onderbewustzijn van de moderne mens". Extase en drugs worden vanaf dat moment verbonden met individuele vrijheid en de jacht op het ultieme geluk. In een wereld waarin iedereen wilsbekwaam en toerekeningsvatbaar moet zijn, draait alles om autonomie. Ook het exces wordt geïndividualiseerd. Vanaf dat moment biedt het geen collectieve extase die de gemeenschap versterkt, maar is het een individueel genot dat een zeker verzet tegen de samenleving belichaamt. De collectieve omlijsting van de extase verdwijnt. Maar als individu kun je niet zomaar in je eentje een verhaal verzinnen dat je lichaam, al gebruikend, binnen de perken houdt. Het ontbreken van een collectieve praktijk en een gedeeld verhaal kan fatale gevolgen hebben. Het probleem van het individuele gebruik is dat we niet tegelijkertijd gebruiker en begeleider kunnen zijn, laat

staan verslaafde en hulpverlener.

Net als in de christelijke periode is er nog steeds sprake van een halfslachtige houding van de overheid ten aanzien van de extase. Enerzijds drijft onze economie op productieve verslavingen, anderzijds worden niet-productieve extases uit morele overwegingen afgewezen. Productieve verslavingen worden gestimuleerd, omdat deze extases de gevestigde belangen dienen. In strikte zin gold dat altijd al voor drugs: soldaten werden er mee volgestopt om roekeloos te kunnen doorvechten. Zo werd de Blitzkrieg van 1940 een succesvolle actie door het systematisch gebruik van crystal meth door Duitse soldaten. Dat geeft weer eens een andere betekenis aan 'war on drugs'. Met de opkomst van de consumptiesamenleving na de Tweede Wereldoorlog worden extase en exces alomtegenwoordig. En daarmee wordt het verslavingsbegrip van binnenuit uitgehold: met de economische extase is verslaving de grondslag van onze antropocene conditie geworden. In de totale afhankelijkheid van de ons omringende middelen en media ervaren we niettemin nog steeds onze ultieme vrijheid. Onze vrijheid is voor alles bewegingsvrijheid, dat wil zeggen gaan en staan waar we willen. Totdat deze hypermobiliteit vastloopt in de stikstofcrisis en we met onze mobiliteitsverslaving geconfronteerd worden.

De extase wordt geëconomiseerd: in onze huidige 'ervaringseconomie' is een excessief consumptiepatroon een must. We moeten onszelf overtreffen. Hyperconsumptie en hyperindividualisme zijn extatische fenomenen waarvan de uitwassen zich steeds frequenter aandienen: anorexia, boulimia, obesitas, ze zijn allemaal als een extase te begrijpen. We hebben inmiddels door dat er in onze wereld zeer veel verslavingen zijn. Het scala van conventionele verslavingen is door de economisering van de extase en de pseudoritualisering van de verspilling immens uitgebreid. Het 'drugsprobleem' is een exemplarisch geval geworden van het gedrogeerde bestaan dat wij nu planetair organiseren. Aan het begin van de 21^e eeuw staat het bestaan van de radicaal middelmatige mens op het spel. De verleidingen en bedreigingen zijn nu niet alleen maar lichamelijk maar ook virtueel: kunstmatige intelligentie – van algoritmes tot robots – bieden gemak, maar zijn een gevaar. De grote vraag is of inzicht in onze planetaire verslavingscultuur in de 21^e eeuw een andere omgang met de extase mogelijk zal maken. Wat is het nieuwe verhaal?